

le meşgul olan, Tevrat hükümlerini yorumlamak ve yeni hükümler çıkarmak suretiyle her konuda yahudi halkına rehberlik ve hâkimlik eden, ayrıca yahudi din akademilerine başkanlık yapan Tevrat âlimleri ve yorumlayıcılarından oluşan sınıf öne çıkmıştır. Ferîsî olarak bilinen grup içinde de yazıcı ve âlimlerin bulunduğu bilinmektedir. Söz konusu âlimler genellikle yahudi toplumunda saygın konuma sahiptirler ve kendilerine bir nevi kutsallık atfedilmiştir. Bununla birlikte içlerinde bilgisiz ve gevşek tavır sergileyenler mevcut olup bunlar iki yüzlü oldukları ve halkı yanlış yönlendirdikleri gerekçesiyle İnciller'de şiddetli eleştirilmiştir (Matta, 15/1-14; krş. el-Mâide 5/62-63).

Bu âlimler, yahudi geleneğinde üstlendikleri farklı görev ve fonksiyonlara atıfla **nasi**, **dayan**, **hasid** ve **ahbâr** kelimesiyle çağrışım yapacak şekilde **haver** gibi farklı sıfatlarla nitelendirilmekle birlikte bilhassa Talmud literatüründe **rabbi** veya **rav** şeklinde isimlendirilmişlerdir. Daha ziyade İsrail topraklarındaki yahudi cemaati tarafından benimsenen **rabbi** unvanı gerekli eğitimi almış, resmî olarak tayin edilmiş âlimler için kullanıldığından ve İsrail toprakları dışında söz konusu tayin yapılmadığından Babilonya'da (bugünkü Irak) yaşayan ve ilmî açıdan daha büyük itibara sahip bulunan yahudi âlimleri **rabbi** (efendim) yerine **rav** unvanını kullanmışlardır. Yüksek yahudi dinî mahkemesi Sanhedrin'e başkanlık eden daha yüksek konumdaki rabbiler ise "rabban" diye çağrılmış, daha sonra bu kalıp "rabbenu" biçiminde de kullanılmıştır. Muhtemelen bu statünün Hristiyanlık'taki karşılığı Âbâ-i Nasrâniyye olarak isimlendirilen kilise babaları olmaktadır (bk. ÂBÂ).

Talmud'da sözü geçen rabbiler, Eski Ahid'i ve yahudi sözlü geleneğini yorumlayan ve geçimini temin etmek üzere başka bir işle de meşgul olan din âlimlerine karşılık gelmektedir. Ortaçağ'lardan itibaren rabbiler (rabbanim) Tevrat'ı yorumlama ve hüküm çıkarma işine ilâveten bugün de devam ettiği üzere öğretmen, vâiz ve dinî lider görevlerini deruhte etmişler ve genellikle "ha-rav" diye isimlendirilmişlerdir. Doğu Avrupa kökenli yahudilerin (Aşkenazi) benimsediği rabbiye karşılık İspanya kökenli yahudiler (Sefarad) din âlimleri için daha ziyade "ribbi" kalıbını kullanmışlardır. "Bilge kişi" anlamındaki haham ise İbrânice'de genellikle bütün yahudi din âlimlerini kapsayan bir kelimeye karşılık gelmekle birlikte özel olarak **rabbi** kelimesi yerine de kullanılmıştır. Rabbilerin ve

onların oluşturduğu sözlü geleneğin otoritesini temel alan Yahudilik, Rabbânîlik (Rabbanim) ya da Rabbânî Yahudilik olarak adlandırılmıştır. Rabbânî geleneğini reddeden azınlık durumundaki yahudi oluşumu ise Karâîlik diye isimlendirilmiştir (ayrıca bk. KARÂİLİK; YAHUDİLİK).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 117-119, 325-327; IV, 250, 251; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1998, I, 574; II, 242; Fahreddin er-Râzî, *Meââlihu'l-gayb*, Beyrut, ts., VIII, 111; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Beyrut 1385/1966, II, 64, 603; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, Beyrut 1993, III, 129, 332; Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, VI, 398; Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts. (Azim Dağıtım), II, 440; III, 249; L. Koehler – W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (trc. M. E. J. Richardson), Leiden 1996, III, 1170-1173; "Priests and Priesthood", *EJd.*, XIII, 1069-1086; "Rabbi, Rabbinate", a.e., XIII, 1446-1458; "Sages", a.e., XIV, 636-655.

SALİME LEYLA GÜRKAN

RABGÜZİ

(ö. 710/1310'dan sonra)

Kısasü'l-enbiyâ adlı eseriyile tanınan müellif.

Hayatı hakkında bilinenler, *Kısasü'l-enbiyâ*'nın giriş kısmında "Ribât Oğuzlu, Burhan oğlu Kadî Nâsır" şeklinde kaydettiği adı (s. 3) ve nisbesinden (Rabgûzî) ibarettir (s. 4). Alessio Bombaci onu, 1250'li yıllarda Siriderya'nın aşağı kesimlerinde Barçkend denilen yerde yaşamış ünlü âlim Hüsameddin'in öğrencisi olarak gösterir (*Historie*, s. 93). *Kısasü'l-enbiyâ* ile ilgili çalışmalarda müellifin memleketi olarak kaydettiği Ribât Oğuz'un yeri tesbit edilememiştir. Faruk Sümer, Seyhun kıyılarında Cend yakınlarında Sağ Dere ve Ribâtât adlı iki mevki bulunduğunu söyler ve Moğol istilâsı öncesinde Seyhun boylarındaki Oğuz şehirlerini sayarken Ribâtât'da anar (*Eski Türklerde Şehircilik*, s. 87-88). Rus araştırmacısı S. P. Tolstov da Hârizm'e dair eserinde Amuderya üzerinde Sen Rabat ve Ak Rabat adlı iki yerleşim yerinden bahseder. Öte yandan Ribât Oğuz'un Rabgûz'a dönüştüğü ve Rabgûzî'nin "Ribât Oğuzlu" anlamına geldiği ileri sürülmüştür.

Müellif, *Kısas-ı Rabgûzî* adını verdiği eserini 709 (1309-10) yılında yazmaya başladığını (s. 5), gece gündüz yoğun bir şekilde çalışarak 710'da (1310-11) tamamladığını ve Nâsirüddin Tok Buga'ya sunduğunu belirtir (s. 364). Tok Buga'ya dair bil-

giler de Rabgûzî'nin açıklamaları ile sınırlıdır. Rabgûzî, küçük yaşta bey olan Tok Buga'nın Moğol asıllı olup sonradan İslâmiyet'i kabul ettiğini, müslûmanların güvendiği, iyi yaratılışlı bir kişi olduğunu bildirir (s. 4). Charles Rieu, Tok Buga'nın 733'te (1332-33) Hârizm'den Buhara'ya kadar ilerleyip Buhara ile Nahşeb (Karşı) yakınında yer alan bölgede ordugâhını kuran Sultan Tarmaşirin'in emîri olabileceğini söyler. Mehmed Fuad Köprülü de Rieu'nun bu tesbitini destekleyici açıklamalar yapmıştır (*Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 287). Çağatay Hanı Kebek'in halefi ve kardeşi olan Tarmaşirin'in 1326-1334 yılları arasında saltanat sürdürdüğü bilinmektedir. Bu durumda 1310'da yazılan bir eserin Tarmaşirin Han'ın emîrine sunulması pek mümkün görünmemektedir.

Tanrı'ya hamdû senâ, bir na't-ı şerif ve Tok Buga'nın methiyesiyle başlayan *Kısasü'l-enbiyâ*'da kâinatın yaratılışına temas edildikten sonra Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlerin kıssaları ile Hâbil ve Kâbil, Hârût ve Mârût, Avac b. Annâk, Kârûn, Sâmîrî, Ashâb-ı Kehf ve Fil Vak'ası gibi çeşitli kıssalara yer verilmiş. Hz. Peygamber'in siyeri geniş biçimde anlatılmış, dört halifenin faziletleri zikredilmiştir. Hz. Hüseyin'in şehâdetiyle sona eren *Kısasü'l-enbiyâ*'da yer yer Arapça ve Türkçe manzumelere rastlanmaktadır. Eserde toplam 484 mısra tutan kırk üç Türkçe şiir mevcuttur. Orta Asya Türkçesi'nin Kâşgar lehçesinin en karakteristik örneklerinden kabul edilen eser dil tarihi açısından önemli olduğu gibi üslûbu ve cümle yapısı bakımından da bazı özellikler taşır.

Hârizm Türkçesi'yle kaleme alınan *Kısasü'l-enbiyâ*'nın dil özellikleriyle ilgili birçok çalışma yapılmış, ancak kaynakları ve muhtevası üzerinde durulmamıştır. Avrupa ve Rusya kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan eserin ilk neşri İlmînskiy tarafından gerçekleştirilmiş (*Kısas-ı Rabguzi*, Kazan 1859), bu baskıyı esas alan Şemseddin Hüseyin aynı adla bir çalışma daha yayımlamıştır (Kazan 1881). Gulâm Hasan Ârifgân eserin taş baskısını neşretmiş (*Rabguzi Kısasü'l-enbiyâ*, Taşkent 1916-1917), Kaare Gronbech, British Museum'da bulunan (nr. Add. 7851) en eski ve en iyi yazma nüshasının tıpkıbasımını yayımlamıştır (*Rabghuzi Narrationes de Prophetis*) (Copenhagen 1948). Aynı nüsha esas alınarak Özbek alfabesine çevrilen eserin (*Kısas-ı Rabguzy*, I-II, Taşkent 1991) bu baskısına sözlük ve özel adlar dizini de eklenmiştir. Kitabın transkripsiyonlu metniyle İngilizce çevirisi H. E. Boeschoten – M.

van Damme – S. Tezcan tarafından yayımlanmıştır (*Al-Rabghūzi, The Stories of the Prophets: Qışas al-Anbiyâ, An Eastern Turkish Version*, I-II, Leiden 1995). *Kıyasü'l-enbiyâ* üzerinde yüksek lisans (1992, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve doktora (1995, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) çalışması yapan Aysu Ata eseri iki cilt halinde (I, Giriş-Metin-Tıpkıbasım; II, Dizin) neşretmiştir (bk. bibl.; eserle ilgili çalışmalar için ayrıca bk. neşredenin girişi, I, s. XX-XXII).

BİBLİYOGRAFYA :

Rabgūzî, *Qışasü'l-enbiyâ* (nşr. Aysu Ata), Ankara 1997, I-II; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, s. XX-XXII; Rieu, *Catalogue*, III, 270; Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926) (haz. Orhan F. Köprülü – Nermi Pekin), İstanbul 1986, s. 286-289; J. Schinkewitz, *Rabgūzî Sentaksı* (trc. Sabit S. Payalı), İstanbul 1947; A. Bombaci, *Historie de la littérature turque* (trc. I. Melikoff), Paris 1968, s. 93-95; K. Ranke v.dğr., "Rabgūzî Fourteenth Century Turkish Folklorist", *Volk-süberlieferung* (ed. F. Harkort v.dğr.), Göttingen 1968, s. 373-400; H. E. Boeschoten – M. van Damme, "The Different Copyists in the London ms. of the Qışas-i Rabghuzi", *Utrecht Papers on the Central Asia. Proceedings of the 1 st European Seminar on the Central Asian Studies*, Utrecht 1985, s. 177-183; M. van Damme, "Rabgūzî's Qışas al-Anbiyâ", *Reconsidered in the Light of Western Medieval Studies: Narrationes vel Exempla*, *De Turcicis alisque rebus: Commentarii Henry Hofman dedicati*, Utrecht 1992, s. 7-37; a.mlf., "Rabghūzî", *EL* (İng.), VIII, 350; Faruk Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, Ankara 1994, s. 87-88; Naile Hacıyeva, "Rabgūzî'nin Kıyasü'l-enbiyâ Eserinin Bakü Yazması", *TDI*, sy. 514 (1994), s. 292-295; Talat Tekin, "Al-Rabghūzî, The Stories of the Prophets: Qışas al-Anbiyâ", *Türk Dilleri Araştırmaları*, V, Ankara 1995, s. 259-264; Seyfettin Erşahin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kıyas-ı Enbiyalar: Kıyas-ı Rabgūzî Örneği", *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) özel sayısı, Ankara 2000, s. 197-224.

AYSU ATA

RÂBITA

(الرابطه)

Müridin şeyhine gönlini bağlaması ve onu düşünmesi anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "bağlamak" mânasındaki *rabt* kökünden türeyen ve "iki şeyi birbirine bağlayan ip; alâka, bağ, münasebet" anlamlarına gelen *râbita* kelimesi tasavvufta sâlikin kâmil bir mürşide gönlini bağlaması, onun sûret ve şeretini (hem yüzünü hem ahlâk ve davranışlarını) düşünmesini ifade eder. Tasavvuf tarihinde önceleri şeyhi sevmek, kalbini ona bağlamak, bu sayede ondan feyiz almak ve davranışlarını taklit etmek gibi uygulamalar bulunurken zaman-

la bunlar şeyhin sûretini düşünme şeklini almıştır.

Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221) sâlikin kalbini şeyhe bağlamasının önemini vurgulamış, Şehâbeddin es-Sühreverdî de (ö. 632/1234) bu konuda, "Müridin şeyhine nazarederek bütün dikkatini onda toplaması ve Cenâb-ı Hak'tan şeyhi üzerine gelen tecellîleri seyre dalması semâda kendi kendine hareket etmesinden daha hayırlıdır" demiştir. Bu rivayetler, râbita uygulamasının basit şeklinin VI (XII) ve VII. (XIII.) yüzyıllarda mevcut olduğunu göstermektedir. Bahâeddin Nakşibend'in ömrünün son döneminde yaptığı hac yolculuğunda müridi ve halifesi Muhammed Pârsâ'ya kendisine râbita etmesini ve sûretini düşünmesini tavsiye ettiği bilinmektedir. Ya'kûb-i Çerhî de müridi Ubeydullah Ahrâr'a Nakşibendî tarikatının âdâbını öğretirken sıra râbitaya gelince bu usulü sadece kabiliyetli müridlere anlatmasını istemiştir. Bu bilgilerden râbitanın o dönemde seçkin bazı müridlere tavsiye edildiği anlaşılmaktadır.

Hasan Attâr, tasavvuf yolunda teveccühün yapıldığı şeklini anlatırken önce şeyhin sûretini düşünmek gerektiğini, gelen feyizle hararetin tesiri zuhur edince kalbe teveccüh edileceğini kaydetmiştir. Abdurrahman-ı Câmî de teveccühü anlatırken râbita yapılacak şeyhin müşahade makamına ulaşmış, zâtî tecellîlere mazhar, görüldüğünde Allah hatıra gelen kâmil bir zat olması gerektiği üzerinde durmuştur. Kaynaklarda râbita uygulamasının tasavvufî eğitimin sadece başlarında gerekli olduğu ifade edilir. Zira kalben Allah'a yönelebilecek seviyeye gelen mürid için lüzumsuz ve mâsivâ olarak telakkî edilmektedir. Râbita ile alâkalı bazı rivayetlerde şeyhin sûretinin düşünüleceği ifade edilmiş, ancak ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bu konuda ilk ayrıntılı bilgiye Ubeydullah Ahrâr'da rastlanır. Ona göre râbitada şeyhin iki kaşının arasını düşünmek gerekir. Çünkü burası feyiz mahalli olarak telakkî edilmektedir.

Sûfilere göre râbita kalbi dünyevî düşüncelerden temizlemek ve korumak, mürşidin ruhanîyetinden feyiz almak ve onun vasıtası ile Allah'ı hatırlamak, gıyabında mürşidle mânevî beraberlik ve muhabbet tesis etmek amacıyla icra edilir; bunların en önemlisi muhabbettir. Tasavvufî anlayışa göre mürid, şeyhinin davranışlarını taklit edebilmek ve onun mânevî halini kendi üzerine yansıtabilmek için şeyhini sevmelidir. Çünkü seven kişi sevdiğine benzemek ister. Sevgi ve ülfet şeyh ile mürid

arasında bir vasıttır. Bu sevginin gücü nisbetinde müride şeyhten mânevî hal siyayet eder.

XIX. yüzyıla kadar râbita hakkında önemli bir eleştiri yapılmamıştır. XIX ve XX. yüzyıllarda Hindistan'da kendisi de bir Nakşibendî Müceddidî olan Ahmed Şehîd Birilvî ile Siddîk Hasan Han Kannevci ve İstanbul'da Hâfız Seyyid Hoca başta olmak üzere bazı kişiler tarafından râbitaya eleştiriler yöneltmiştir. Eleştirenlerin çoğu râbitayı sadece bid'at olarak görürken Hâfız Seyyid Hoca hem bid'at hem şirk olduğunu ve putperestlik âdetlerine benzediğini öne sürmüştür. Bu eleştiriler üzerine bilhassa Nakşibendî Hâlidî mensupları râbitayı savunmak için eserler kaleme almışlardır. Eleştirenlerden bazıları râbitayı bir ibadet olarak algılamış, ibadetin de ancak Kur'an ve Sünnet'te belirlenebileceğini söylemiştir. Sûfilere göre ise râbita bir ibadet değil şeyh ile mürid arasında sevgi ve feyiz alışverişine vasıta olacak bir metottur. Râbitayı eleştirenler genellikle onu aynı zamanda bir itikad meselesi şeklinde görürken sûfiler eşini seven bir kişinin gıyabında onu düşünmesi gibi tabii bir hal olduğunu söylemişlerdir. Bu sebeple bazı sûfilere râbitayı "şeyhe tam bir muhabbet" diye tarif etmişler ve râbitada şeyhin sûretini düşünmek için özel bir gayrete gerek olmadığını, muhabbetin yeterli olduğunu, zaten seven kişinin sevdiğini düşünceğini belirtmişlerdir. Râbitayı ayırtıdan ve kurallardan arındırarak şeyh ile mürid arasında tabii ve psikolojik bir iletişime dönüştüren bu yaklaşım daha sağlıklı olmasına rağmen bazı sûfiler dönemin geleneklerine uyarak râbitanın meşrûriyetini ispat etmek için konuyla ilgisi oldukça az olan âyet ve hadisleri delil olarak kullanmışlardır. Nakşibendiyye'de râbitaya özel bir önem atfedildiği ve onu savunmak için eser yazarların daha ziyade bu tarikatla mensup bulunduğu için râbita uygulamasının Nakşibendîler'e has olduğu zannedilmektedir. Halvetiyye, Kâdiriyye ve Çiştiyye başta olmak üzere birçok tarikatta râbita uygulanmaktadır. Tasavvuftaki "fenâ fi's-şeyh" tabiri de râbitanın özü olan şeyhi sevmenin bir başka ifadesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Necmeddîn-i Kübrâ, *Risâle ile'l-hâ'im* (nşr. Tevfik Sübhânî), Tahran 1364, s. 57-62; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 411; Abdurrahman-ı Câmî, *Serrîste-i Tarîk-i Hâcegân*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. 3229, vr. 19^b-20^a; Hüseyin ed-Devserî, *er-Rahmetü'l-hâbiha fi zikri ismi'z-zât ve'r-râbita* (İmâm-ı Rabbânî, *el-Mektûbât: ed-Düerü'l-meknûnâtı'n-nefise* [trc. M. Murâd el-Minzelevî] içinde), Mekke